

Tervise Arengu Instituudi väärtus sõltumatu teadus- ja arendusasutusena

Tervise Arengu Instituut (TAI) on pea 75-aastase ajalooga teadus- ja arendusasutus, kus aastatepikkuse töö tulemusena on üles ehitatud eriomase pädevusega omavahel tihedalt lõimunud töörühmad rahvatervishoiu erinevates valdkondades. TAI asutamisel oli üheks eesmärgiks koondada sama katuse alla teadus- ja arendustöö kompetentsid, mis on vajalikud keeruliste rahvatervishoiu probleemide lahendamiseks. Mitmed probleemid on seotud samade põhjustega või mõjutavad samu rahvastikurühmi, mille tõttu nende lahendamine eraldiseisvatena on vähem tõhus ja riigile oluliselt kulukam. Tänapäevaks on TAI tegevused – teadus- ja arendustöö, registrid, tervisestatistika, tõenduspõhine ennetustöö ja elutähtsad teenused sotsiaalselt haavatavatele sihtrühmadele – nii asutuse- ja riigisiselt kui ka rahvusvaheliste partneritega nii tihedalt läbi põimitud, et samalaadset ja hästi toimivat tervikut on TAI tegevuste teiste asutuste vahel ära jagamisega ülimalt keerukas taastada. Unikaalsel ja sisuliselt hästi toimival organisatsioonil on täna võimekus hinnata rahvastiku tervist, riigi tervisepoliitika tulemusi ja osaleda maailmatasemel rahvusvahelises teaduses.

Tulenevalt rahvatervishoiualaste teadusuuringute, tervisedenduse ja ennetuse ning terviseregistrite koostööst ühe asutuse siseselt, annab TAI asendamatu panuse teaduspõhise tervisepoliitika kujundamise ja hindamise (sh Rahvastiku tervise arengukava, Riiklik vähitõrje tegevuskava, Riiklik HIV rakenduskava, Eesti uimastipoliitika jpt). TAI tagab riigi toimimiseks ülioluliste terviseregistrite teaduspõhise arendamise, kvaliteetsete andmete ning usaldusväärsete ja tõlgendatud uuringutulemuste olemasolu. Regulaarsete seireuuringute läbiviimine tagab usaldusväärsete rahvastikupõhiste tervise- ja riskikäitumise andmete ja uuringutulemuste olemasolu, mida kasutatakse sekkumiste ja tervisepoliitika kavandamisel ja elluviimisel.

TAI on andnud märkimisväärse panuse teaduspõhise riikliku vähitõrjepoliitika väljatöötamise ja elluviimise, riiklikku vähiseiresse ja vähitõrje tõhususe hindamise, samuti vähi sõeluuringute arendamise teaduslikel alustel. TAI tagab teaduspõhise riikliku uimastipoliitika, sh sõltuvusravi ja kahjude vähendamise kavandamise ja elluviimise, uimastite ja sõltuvuste seire olles tervishoiu- ja sotsiaalvaldkonda õigussüsteemiga ühendavaks lüliks ning pakkudes tuge ka korrakaitssüsteemile. Eraldi tähelepanu on teaduspõhisel HIV alaste sekkumiste väljatöötamisel haavatavatele sihtrühmadele, samuti HIV-iga seotud olukorra seire. Selle töö tulemusel on Eesti saanud kontrolli alla epideemilise HIV leviku. Seetõttu on mitmed Eesti HIV ja uimastipoliitika tegevused suunatud samadele sihtrühmadele, sh narkootikumide süstivad inimesed. Nende tegevuste osas ollakse edukas just seetõttu, et need on koondunud ühte asutusse koos teadus- ja arendustööga ning killustamine erinevate asutuste vahel seaks ohtu tänapäevaks saavutatud tulemuste hoidmisele.

TAIs arendatakse järjepidevalt tõenduspõhiseid ennetusprogramme laste ja noorte tervise valdkonnas, lapsevanematele ja peredele ning paikkondadele. TAI-l on juhtiv roll valdkondadevahelise ennetuse pikaajalise poliitikaülese tegevuskava koostamisel ja rakendamisel ning ta on kõrgkoolide ja teadusasutuste vahelise koostöökoogu eestvedaja. Koostöökoogu panustab sellesse, et kõik Eestis rakendatavate ennetustegevuste mõju on hinnatud ja rakendatakse ainult tõendatult tõhusaid tegevusi. Kõige selle juures ei ole vähem tähtis ka pikaajaline meditsiiniuuringute ja hilisemalt inimuuringute eetika komitee juhtimine ja tegevus.

Ilmekas on loetelu teadusvaldkondadest, kus TAI on Eestis juhtiv teadusasutus: vähiepidemioloogia, sh vähielulemus, vähisõeluuringute tõhusus, elukäigupõhised uuringud pärilikkusest, toitumisest, elustiilist ja tervisekäitumisest tulenevate terviseriskide selgitamiseks, sotsiaalepidemioloogia, sh tervise ebavõrdsuse mehhanismide selgitamine, uimastite ja nakkushaiguste epidemioloogia (HIV, hepatiidid, puukidega levivad haigused), tervisekäitumise aegread alates 1990ndatest nii noorte kui täiskasvanute seas, vaimne tervis, toitumine ja registripõhised uuringud. Äsja lõppes RITA programmi raames valitsuse tellimusel läbiviidud Eesti rahvastiku vaimse tervise uuring.

TAI poolt avaldatud kõrgetasemeliste teaduspublikatsioonide koguarv viimase 5 a jooksul läheneb 400-le. Web of Science mõjukuse näitaja poolest (viiteid ühe avaldatud artikli kohta) on TAI Eesti teadusasutuste seas esikohal. Eduka teadustöö läbiviimiseks on vajalik kriitilise massi kvalifitseeritud teadlaste olemasolu ja säilitamine. TAI panus järelkasvu tagamisse läbi doktorantide ja magistrantide juhendamise on märkimisväärne. TAI on pikaajaliste uuringute käigus loodud unikaalse teadusliku väärtusega andmekogud, mille pidamine ja säilitamine on õiguslikult seotud TAI, kui vastutavas asutuses, töötavate uurijatega. Kompetentside loomine ja järjepidevuse tagamine on pikaajalise töö tagajärg ja ei teki üleöö ning kompetentsikeskus on ühtse meeskonna laialipildumisel määratud hukule.

Oluliseks osaks TAI tööst on panustamine rahvusvahelistesse teadus- ja arendustöö koostöövõrgustikesse ja pikaajaliste koostöölepingute täitmine, sh andmete edastamine rahvusvahelistele organisatsioonidele, millest paljude puhul saab partneriks olla ainult teadus-arendusasutus. Eraldi võiks välja tuua vähiregistri andmetel tuginevad pikaajalised (üle 30 a) koostööprojektid vähihaigestumuse ja vähielulemuse hindamiseks Euroopas ja maailmas, sh lastevähi projektid; unikaalsed longituuduuringud pärilikkusest, toitumisest, elustiilist ja tervisekäitumisest tulenevate terviseriskide selgitamiseks; suremus- ja tervisekäitumise andmetel tuginevad projektid tervise ebavõrdsuse põhjuslike mehhanismide uurimiseks; globaalne haiguskoormuse uuring haigustest, vigastustest ja riskiteguritest tingitud tervisekaotuse hindamiseks; ja igapäevane üleeuroopaline suremusseire, mis on andnud väärtuslikku infot COVID-kriisi ajal.

TAI on evalueeritud teadus- ja arendusasutusena Eestis ainulaadne rahvatervishoiu kompetentsikeskus, kelle pingutused tervist mõjutavate tegurite paremaks mõistmiseks ja olemasolevate teadmiste rakendamiseks tervisepoliitikas on määrava tähtsusega Eesti rahva säilimiseks. TAI tänane positsioon võimaldab lõimida ja Eesti riigi huvides parimal moel ära kasutada rahvatervishoiualase maailmatasemel teadustöö, arendustegevuse, terviseregistrite pidamise ja tervisestatistika.